SZAKOLCZAY LAJOS

Vándor a lisztsivatagban

Tolnai Ottó legújabb drámájának, a *Bayer aszpirin*nek van egy félelmetes mozzanata: Simon — aki egyben szent és őrült — a moziban, filmnézés közben megerőszakolt egy zsák mosóport. Hullt, folyt, szóródott mindenfelé a *fehér*, beborította a vásznat, a mozit, beborította a földet. Előbb *gipsztollak*, majd *hótollak* keletkeztek és végül a Bayer aszpirin is olyan „nullásízű" lett, mint a világ. Fehér, de ehetetlen. Tiszta, de mégis olyan, mint aki tudja: a porból — *világporból!* — összepréselt halmaz bármikor szétrobbanhat. Mindez valóság? Látomás? A költő rémálma? Ez is, az is. Tolnai Ottó kiélezett helyzetei — a költő azt is kimondhatja, amitől a politikus fél — akcióállapotot mutatnak: szüntelen mozgást, egy éles elme és egy nem is akármilyen erkölcs kihívását. Ne kérdezzük mivel szemben, az életmű adja a választ.

Szándékosan mondtam életművet és nem könyvek sorát, hiszen az újvidéki költő verseiben, drámaköltményeiben és esszéiben már eddig is — nemrég múlt negyvenegy éves — *egységes* életművet teremtett. Ha az indulás, egy nemzedék indulásának körülményeit nézzük, nem is mindig a legrózsásabb körülmények között.

Ki ne tudná, a *Symposion*-nemzedékről és folyóiratukról, az *Új Symposion*ról van szó. Ha az avantgarde-ot szó szerint annak vesszük, ami, vagyis: *élcsapatnak*, előttünk a valahai fiatalok vágyálma: összetörni a megcsontosodott régit. Forradalmat hirdettek — versben, képben, gondolatban. Dühösen, nemegyszer társaikat és a társadalmat is megbotránkoztatva. Hitük és erős akaratuk mögött valahol ott volt Kassák konok következetessége és — hogy közelebbi példát is említsünk — Sinkó Ervin erkölcse. Ez utóbbi írta a *Kontrapunkt* című antológia előszavában: „az intellektuális produkciónak nem a nagyközönség parlagi színvonala, hanem az a forradalmi és követelőbb emberi szenzibilitás a mértéke, az egyetlen elfogadható mértéke, mely nem nyugszik bele az adott méretekbe és mértékekbe, hanem mint eltökélt és nyughatatlan rendbontó lázad ellenük. — A szellem, hogyha élő szellem, nemzedéktől független, és mindig a világot és az embert újra felfedező ifjú szellem."

Látható: Sinkó nem csupán formai bravúrt várt a fiataloktól, hanem új erkölcsöt is. Szerencséje — még inkább az egyetemes magyar irodalom szerencséje —, volt kitől. Rövidesen mi is meggyőződhetünk arról, hogy a nemzedék, és legjobb költője, Tolnai Ottó, a Sinkó ajánlotta úton meddig jutott. Kár meditálni, hisz az érték állásfoglalásra kötelez: a nagy költészetig. Mely úgy vállalja a provinciát, hogy mindig magasabbra tör; vagyis semmi nem idegen tőle, ami *emberi*. A polgárpukkasztó harlekin-vigyor, a némelykor vég nélküli handabanda, az ezer és ezer megtévesztő mozdulat mögött fölsejlik a gyermeki, tiszta arc: egy *közép-európai ember* sír.

Ezt az embert becsapták, megszégyenítették. Minduntalan álmot kínáltak neki: látványos világkiállításokat éppúgy, mint az újvidéki áruház rózsaszín próbababáinak műanyag mosolyát. Maszlaggal etették: ha el tudod hinni a csodát, boldog leszel, szentem!

És az ajándékba kapott tasak — benne egy gépember türelemre intése és kortynyi szabadság — egyszercsak szétdurrant. Megsemmisült.

Maradt az érdes, csak költők által ily félelmetesen ismert valóság. Az embert — Csömöre bácsi tudatosította ezt a *Végeladás*ban — tárgyak és szinte tárgyként

---

Elhangzott 1981. dec. 9-én a *Kossuth Klub*ban: Tolnai Ottó szerzői estjén (az Újvidéki Rádió és a Magyar Rádió közös műsorában).

funkcionáló emlékek veszik körül. Például: kávédaráló-eszmélet, süvegcukorközöny, gyúródeszka-félelem és ováltükör-szabadság. Csömöre, aki a Tisza partján született, mindezt kiárusítja. Még a halál előtt tartozik evvel magának: vesszen a veszendő, Szibéria jégpokla, ahová hadifogolyként jutott el, vesszen a nyolc évtizedig türelemmel viselt élet, melyben ő — a vajdasági kicsiny pont — mindig azt tett, amit parancsoltak. És végül — ezt már a drámaköltő mondja — vesszen az alázattá szelídült szorgosság, mely meggátolta az egyén kiteljesedését, mely rossz, garatba esett csavarként hiába zakatol, úgyis össze fog törni a világgépezetben.

Tolnai Ottó már két évtized előtt megsejtette: az igazi vers csak *homorú* lehet. Magán kell viselnie — hogy ne mondjam: tüntetően — a hiányt.

És később széttört mindent. Formája — példa a karfiol — a formátlanság lett, anyaga a további szétmorzsolásnak már ellenálló „világpor": a gipsz, a púder, a liszt, a tetszés szerint formába sajtolható *fehér*. Korábbi költészeteszményéhez ugyan hű, de az idők során bölcsebbé, titokzatosabbá vált vándor sétál itt a lisztsivatagban. Körötte *fehér alkony*, szemet-szájat elborító, illetve betömő homok. Ha komolyan veszi feladatát — nem tudni, hogy mikor — bekövetkezik a fulladás. Ma még él — és játszik. Gipszhegedűn. Szintén tőle — verséből — tudjuk, hogy miképp. „orpheusz légy alázatos / hisz már minden pózban megaláztak / a kő énekel / az ének már nem énnekem." Eddig az idézet, de az utolsó sort egészítsük ki valamennyire: „az ének már nem énnekem" *való*. Hát kinek? Maradjon a kérdés megválaszolatlanul.

Tény viszont: a *vidéki orpheusz* éneke egyre szakadozottabb. Tépettebb, széttördeltebb — de mestermunka. Tolnai, mikor gondolatait papírra veti, egyre több időt áldoz a nagy román szobrászművész, Brâncuşi vallomásainak. Az egyik így szól: „Sohasem gyúrom meg gipszből, amit akarok (mint Rodin). Mindjárt az anyagot dolgozom meg. A gipsz énbennem van, belül kell elkészülnöm vele." A vers előtt szereplő mottómagyarázatnak nem kis feladata van: a vers hangulatának megteremtésén túl általa lesz kimondva, amit a szemérmes költő nem akar tudomásunkra hozni. Hol van már a *Gerilladalok* önfeledt humora, zenéje, groteszk tájismerete!

Az új verseskönyv főképp nem andalító olvasmány. Elsősorban a költemények alakzata furcsa: címük nincs, szétszakítva, de ugyanakkor egymásba folyatva is olvashatók. Megannyi soruk külön-külön is egy kis *világpor*. Összetörve észre sem vennénk őket, de formává kerekítve — még ha az formátlan forma is — anyaguk megnő, asszociációs tartalmaik megsokszorozódnak. Ha alapjuk is a váratlan nyelvi ötlet, a meghökkentést kiváltó szókapcsolat, a váltakozó hosszúságú sorok aritmiája, megnevezhetetlen fájdalmat tükröznek. Összeomlás előtti rettenetet. De ez csak az egyik Tolnai, a másik — néha fogát összeszorítván — harcol, küzd; lételeme a *meg nem adás*.

Ha itt-ott-amott fegyverkezésről fröcskölnek, elővesszem a *Rekapitulációt* és azonnal megnyugszom. Tizenhatodik, számozott darabja egysoros vers. Mindössze ennyit közöl: *puskaszar*. Nem ismerek ennél megrendítőbb békenyilatkozatot.